

YAZ BAYRAM MERASİMİNİ YARADANLAR

(NOVRUZ)

GİRİŞ

Tebietin yeniden oyanmasını, qış ayazının kesilmesini ve ilıq feslin başlayışını, onun gözel ruh veren yaradıcılığını bütün kainat sevinle qarşılıyır. Uzaq zamanlarda yer küresinde heyatın davamı tamamilə tebietin lütfünden asılı olaraq, yazın başlamasının başqa ezemeti ve cilvesi olmuşdur. Ona göre de yaz bayramı bütün eller ve ölkeler arasında müxtəlif şiveleri ve başqa adları olmuşdur ve indi de davam edir.

Bu bayramı menimseməklə və onu özlerine vasitə edərək, ona güvənib özünü böyük göstərməklə, həm də ona siyasi şəkil vermək onun felsefesinə uyğun gəlmir. Diger tərəfdən bu sual yaranır ki, bu mərasimin ilk yaradıcıları kimlər olmuşdur?

Yuxarıdakı deyilənlərə təkid olaraq, bunu təyin etmək çox çətindir, amma bu əsas məsələ deyil, bəlkə mərasimlərin felsefəsi insanların bir-birinə hörmətlə yanaşması, yaxşı mühit və məhəbbət bəsləməsinə diqqət edərək şübhələri aradan qaldırmaq üçün alimlərin araşdırmasında ilk yaradıcılar və onların haradan gəlməsini nəzərinizə çatdırırıq.

Araşdırmalar əsasında birinci dünya mədəniyyətini, həmçinin yaz mərasimlərini yaradıcılar Sumerlər olmuşlar. Sumerlər ilk dəfə olaraq yazın ixtirası ilə bütün öz elm və təcrübələrini yazılı şəkildə başqa insanlara və gələcək nəsillərə ötürərək böyük bir mədəni inqilab yaratmışlar və ona görə də S. N. Kramer Sumerləri tarixin başlanğıcı hesab etmişdir.

Sumerlərin dili ne Sami ne də Avropa dillərinə aiddir. Onlar Mesopatamiyada, bugünkü İraq ölkəsində yaşamışlar. Onlar bu ölkənin yerli sakinləri olmamışlar, bəlkə 4000 il Miladdan qabaq təcrübə və inkişaf etmiş mədəniyyətlə öz ölkələrindən bu yerlərə köçmüşlər. Sumerlərin əsl ölkəsi və onların haradan gəlmələri haqqında alimlər müxtəlif nəzərlər vermişlər. Müasir Sumerşünas Prof. Kramer ömrünün 40 ilini Sumer lövhələrinin öyrənməsinə sərf edibdir. O, bu lövhələrin mətni əsasında xüsusilə Sumerin cengnamə poeması „Aratta və Anmerkar“ - da verilmiş mə'lumata görə Sumer dilinin Ural-Altay dillərinə oxşamasını və onların vətəni Xezərin ətrafında olmasını bildirir.

İran tarixşünası Məhəmməd Cəvad Meşkur onların əsl vətəni Xezərin cənub-şərqi (Türkmənistan) verir. Will Dorant öz böyük əsəri „Mədəniyyət tarixi“ kitabında dünya mədəniyyət mərkəzi Anonun mürekkebi və dolaşqı yolları altında, Sumer və Elam mədəniyyətinin mənşeyi Aşqabadın 14 kilometrliyinin şərqi tərəfində olan Anu mədəniyyətindən qabaq bilibdir, həmçinin Sumer və Moğul dilinin bir-birinə oxşarlığında işarə edibdir (teəsüflə bu bölüm fars tərcüməsində silinibdir).

Yeni nəzəriyələrdən birisi də Prof. Werner Steinin nəzəridir. Bu nəzəriyyəyə görə Sumerlərin dili Altay türklərinin dilləri ilə oxşarlıq təşkil edir, digər tərəfdən şəkil və yazı simvollarının dağ və dağlıq formaları ilə birləşməsidir ki, öz mədəniyyətlərinin şəkillərində və izahlarında vermişlər. Çünki Sumerlərin sonrakı yurdlarında dağlıq olmamışdır.

Rus arxeologiyasının atası Nikolskinin nezerine göre bugünkü Türkmenistanda ele gelmiş qaynaqlarda qedim Türkmenistanla Beyennehreyın arasında derin elaqe olduğunu gösterir ve ehtimalen Sumerler Aşqabadın Kupet dağlarının eteyinden Beyennehreyne köçmüşler. Başqa rus arxeoloqu F. Mason Türkmenistanın Altın-depe torpaqlarının qazıntılarında Türkmenistan medeniyetile Beyennehreyın arasında derin elaqeler olduğunu gösterir, hemçinin yazılı şekilleri Altın-depe ve qedim Sumerde olduğunu bildirir.

Sumer dilinin ve medeniyetinin türk dili ve medeniyetile bir kökden olduğunu F. Hummel bele izah edir:

İnkâr olunmaz qaynaqlardan bele me'lum olur ki, Sumer dili ile Altay ailesinde olan Ural-Altay dilleri ile derin elaqe vardır. Buna işare etmeliyik ki, 3000 il bundan qabaq Sumer dilinin rahibler terefinden qorunub saxlanması, hemçinin Altay dillerinin 700 ilden beri aşkar olduğuna göre bu dillerin bir-birine derin yaxınlığı bu cüreti bize verir ki, bele qohumluğa diqqet verək.

Misal üçün:

sumerce	ab	abba	omma	aqarı n	Aqa r	aa y	din, til	dinqi r
qedim türkce	eb			karu n	Eki n	ay	tri, tin	tenqi ri
Şerq türkcesi		aba	qoklan					
yeni türkce	ev			qarın				
moğulca		ebu- qen	eme- qen					
azerbayc anca	ev	yaşlı kişi	yaşlı qadın	qarın	Eki n	ay	diri	tanrı
türkmen ce			emme					

Yuxarıdakı deyilenlere esaslanaraq Sumer ve Ural-Altay dillerindeki yaxın elaqeni iddia etmek olar. Bundan elave mifoloji sahesinde dini inamlarda ve ev heyvanlarının növünde de çox derin elaqe görünür ve daha artıq bunların yaxınlığını te'kid edir.

İşare etdiyimiz meseleye göre dünya medeniyet tarixinin alimleri bele neticeye gelibler ki, ilk defe olaraq yazın bu merasimler ve en'enelerine aid olan sened Sumerlerindir.

Biz aşağıdakı azerbaycan ve fars diline çevrilmiş metni sizin nezerinize çatdırırıq. Bu metn yaz bayramının dastanını, hem de ona aid olan merasimleri izah edir.

Bu metni hörmətli Prof. Elmiye Çiq Sumerlerin lövhelerinin yazılarından oxuyub ve tercüme edibdir. Hörmətli Elmiye xanım Çiq 60 il ömrünü Sumerlerin medeniyetini, dini inamlarını, onların yazılarını öyrenmesine serf edibdir. Bu alim son illerde Kramerle birge işlemiştir. Alman metninde Prof. Kramerin me'lumatlarından götürmüşük.

YENİ İLDEN İLK XATİREM

Uşaqlıq dövründən en birinci yadımda qalan xatire kütlənin heyretli və şuluq hareketi böyük me'bede doğru idi. Hamı bir-birini tanrımızın ilahemizlə evlənməyi münasibetlə sevinclə təbrik edirdi. Bu təbriklərin me'nasını başa düşmürdüm. Qabağa getdikcə musiqi aletlərinin neğməli sesini daha gur eşidirdik. Mən heveslə olacaq hadisələri gözleyirdim. Axırda bir böyük meydana girdik. Yeni tikilmiş böyük Ekur me'bedi uca minaresilə qarşı tərəfdən gözə çarpdı... Bu tentənəli mərasim başımı çox qatmışdı. Sonralar belə bir fürsətə eldən vermirdim. Böyükdə yeni bayramın dastanını yazmaq qərarına gəldim, buna görə də çoxlu araşdırmalar aparıb, sorğular etdim. Məktəbdə onun ən kiçik xırdadaqlarını da öyrəndim. Cüretlə onun nəzmə çəkilmiş mətnini yorulmadan defələrlə oxudum. Onu da qeyd etdim ki, biz şer və şair seven xalqlardanıq və onun üçün sözlərimizi şerlə ifadə edirik. Etdiyim araşdırmalarda bu nəticəyə gəldim ki, yeni bayramın yaradanları biz Sumerlər olmuşuq və onun hekayəsi belədir:

Sevimli ilahemiz İnanna Venus ulduzundan gəlir və ya bu ulduzla böyük əlaqəsi var. Bizə görə bu ulduz çox isti bir ulduzdur. Bu ulduzun istiliyini ata-babalarımız necə bildiyini mənə bilmirəm. İstimi? Onuda bilmirəm. İnanıram ki, bu ulduzun istiliyi ilahemizə istilik və cinsi qüvvə bağışlayır. Ona görə də onu eşq ilahəsi adlandırırıq, eşqi və aşiq olmağı bizə öyrədən o olubdur. Eyni zamanda nifrət və ixtilaf da bizə ondan irs yetişib. Bütün müharibələrdə rəhbərlik və şahların qələbə qüvvəsində o olubdur. İlahemiz hədsiz gözəl və cazibəli olduğu üçün çoxlu istəyənləri olubdur. Onlardan biridə gecənin tanrısı yanıqlı Domuzi olmuşdur. Biz qədim zamanlarda bir Domuzi şahın olduğuna inanırıq. Padşahlarımız özələrinə çoban leqəbi vermişlər, səbəbi belkə də çobanın qoyunları, padşahların da xalqı qorumasıdır. Domuzi padşahın millətimizin yanında çoxlu hörməti vardır, belkə də onagörə ona tanrı gözü ilə baxırdılar və ya doğrudanmı o tanrı idi? Onu da bilmirəm.

İlahemizi istəyənlərdən birisi də Ankimdo tanrısı olmuşdur. Bunların hər ikisi ilahənin üreyini ələ gətirmək üçün rəqəbat aparırlar, biri istehsalından südə hədiyyə gətirir və obiri pive, biri quzu kəsir, obiri geyim hədiyyə edir. Amma ilahənin üreyi isə Ankimdoya bağlı olmuşdur. Amma Dommuzi ilahemizin qardaşının vasitəsilə ilahə ilə evlənilir. Günlərin bir günündə ilahemiz bacısı şahzadə xanım „Ere şəkial,, yer altının hakiminə görməyə gətirmək istəyir, ecebə oranın hakimiyyətin əlinə keçirmək istəyirdi? O, bildirdi ki, yer altı dünyasına gedən qayıtmaz. O, özünü ilahə sanıb bacısı isə hakim bildirdi, yer üzünə yenidən qayıtmağa ümidi vardır, amma buna baxmıyaraq ilahə öz vəzirinə tapşırır: Üç günə qədər yer üzünə qayıtmasam tanrılar cəminə gedib və mənə ordan qurtarmağa yalvararsan.

İlahə öz gözəl və şahane paltarlarını geyir və bütün qızlarını taxır, „Şaqqoray,, tacını başına qoyub və debdəbə ilə yer altı dünyasına gedir. Birinci qapıdan girərkən, qapıçı ona deyir: Bu vəziyyətlə hara gedirsən? İlahemiz cavab verir: Görmürsənmi, mən eşq ilahəsi İnannayam və bacımı, sizin meləkenizi görməyə gedirəm, qapıçı deyir: Hər kim olursunuz olun buraya gələn buranın qanunlarını bilməlidir, paltarınızdan birini çıxardın və onun paltarlarından birini çıxardır, ilahə yeddi qapıdan keçərkən bir paltarın çıxardır, axırncı qapıda tamamilə lüt olur və onu belə vəziyyətdə bacısının yanına aparırlar. Bacısı onu görərkən hirsənib ona qışqırır: Bura nə üçün gəlmisən? Bilmirsənmi ki, bura gələn daha qayida bilmez? Və ona qüssəli baxır. İlahemiz öz yerində meyit kimi quruyur.

Vezir üç gece gündüz gözledikden sonra tanrıların cemine gedib ve onlardan yardım isteyir, amma onların heç biri onu saymırlar, hetta atamız „Enlil,, „getmeyeydi, orada ne isteyirdi,, dedyine baxmıyaraq ona yardım etmir. Amma hadisenin xoşluğundan bilgi tanrısı „En-ki,, dayanmadan „Korqarra ve Kalatorra,, cinlerini yaradır ve heyat suyu ve geyimini ellerine verib, yeraltı dünyasına gönderir. Onlar suyu ilahenin üstüne sepen kimi o dirilib ve dünyadan çıxmağa çalışır. Oranın sakinleri ilaheye deyirler: sebr eyle, bu rahatlıqla buradan çıxmaq olmaz, birisini öz yerine qoy ve get.

Amma o kimseni öz yerine qoymağa yox idi, onlara deyir: Yer üzüne qaydarken birisini göndererem.

O qorxulu cinlerle bir yerde birisini öz yerine göndermek üçün yer üzüne qayıdır. Şeheri dolanır, her şehere girerken xalqını ilahenin aradan getmesine göre qemli görür, onun üreyi onların heç birini yerin altına göndermek istemir. Sonunda öz eri Dommuzinin hökmranlıq Kullab şehrine gelir, gözleri ne görür? Eri öz gözel ve şahane paltarını geyinib tac başında ve fexrle öz taxtına dayanıb, guyaki ilahe heç olmamışdır. İlahemiz bele veziyyeti gördükde hirslenib, yanındakılara emr edir: Bunu benim yerime aparın! Ve onlar Dommuzini yer altına çekib aparırlar.

Başqa ilahemiz „Geştin-Anna“ Dommuzinin bacısı qardaşının acınacaqlı veziyyetinden qüsselenir, tanrıların cemiyetine gedib ve onlardan qardaşının buraxılmasını xahiş edib özünü onun yerine göndermeye iltimas edir. İnanna Dommuzinin cezasız qalmağına razılaşmır. Geştin-Anna ona yer altına getmeye ilin yarısını özü, yarısını ise qardaşını teklif edir. İnanna öz hirsine baxmayaraq erinin bütün il yerin altına getmeyine razılaşmırdı, o bu teklife cemle bir yerde razılaşır. O zamandan beri payız ve qışda Dommuzi tanrımız yerin altında yaşayır ve yazın başlayışında yerin üstüne gelib İnanna ile birleşirler.

Biz bu birleşme ile gelen bollu ne'mete sevinirik, ona göre her il yazın başlanğıcında Dommuzinin yerine padşahımız İnannanın yerine baş rahibemiz birleşirler. O neçe günde bütün çalanlar ve oxuyanlar heraretli musiqiler ifa edib, hemçinin mahnılar besleyirler. Bu mezmunlu mahnıların heraretli sözlerini Dommuzi ve İnannanın terefinden padşahımız ve rahibemiz besleyirler.

Aşağıda oxucularımız üçün bir kiçik misal getirirem. Birinci İnannanın mahnısı:

Mene könül veren, serverim, beyim!

Ne xoşdur sevincin şenliyin senin,

Mene könül veren, bağıran aslan!

Ne xoşdur sevincin şenliyin senin.

Verdin qiymet mene, senin önünde titreye-titreye dayanıram men,

Ey beyim! Ne xoşdur hiclegahıma , senin ellrinle aparılan men

Verdin qiymet mene , senin önünde titreye-titreye dayanıram men,

Aslanım ! Ne xoşdur hiclegahıma senin ellerinle aparılan men,

Ey beyim ! Qoy qoyum dodaq dodağa

Ey şirin erenim....

Dommuzinin mahnısı:

Saqivin şerabı güvara senin

Kame catdırandır, şerablar kimi, qadınıqları

Kame catdırandır, dodaqlar teki, qadınıqları

Ey müqeddes olan micovur,

Şahane “İnannanam“

Bizim bu merasimleri yabançılar özlerininiki etdiler, guya bu bayram onlarındır, bizim deyil. İlahemiz İnannanın adını “İştara”, tanrımız Dommuzininkini ise “Tammuza” çevirdiler ve başqa ölkelere yaydılar. Belelikle bizim bu merasimler serhedlarımızden aşdı, kim ne bilir eger bu merasimler yüzillerle tecavüze me’ruz qalsa, haradan gelib ve başlanğıcını bilmeyecekler?

“Ludingirra”-nın heyatından üçüncü lövhe

B. Gerey bahar 2002

(Ayerbazjan Kultur Ojagı-Berlin terefinden Azerbayjan türkçesine uyğunlaşdırıldı)